

Klekljanje kot način življenja Slavke Vehar

“... in taki so Žirovci: skozi življenje gredo s tihim, zadržanim nasmehom.”

Leopold Suhadolčan

Uvod

Zanimanje za človeka in njegov način življenja je bilo značilno že za Valvazorja in razsvetljence. Vendar so avtorji v različnih zgodovinskih obdobjih različno razumeli termin način življenja in njegov obseg.

Med obema vojnama je že mogoče zaslediti redko rabo pojmov *način življenja in vsakdanje življenje*. V letih po 2. svetovni vojni sta pojma *ljudsko življenje* in *ljudska kultura* bila pogosto uporabljena. Poleg teh dveh pa so se v naši etnološki literaturi uporabljali še najrazličnejši termini: *življenje, življenjske oblike, kultura, ljudska kulturna dediščina, ljudsko izročilo, ljudsko blago, način življenja, življenjski način* itd.

Ob etnološkem proučevanju neagrarnih in sodobnih pojavov sta kategoriji *ljudsko življenje* in *ljudska kultura* zamenjala pojma *način življenja in kultura*.

V 70. letih je *način življenja* postal uveljavljen termin v slovenski etnologiji in tudi neogibna sestavina razmišljanj o varstvu in prenovi kulturne dediščine. Od 1. pol. 70. let je bila trditev, da obravnava načina življenja oziroma raziskovanje življenjskega sloga tvori bistvo etnologije, že sestavina etnoloških učbenikov. Proučevanje *načina življenja* nujno pogojuje interdisciplinarnost, termin namreč zajema zelo široko območje in šele sodelovanje različnih strok lahko da popolnejšo podobo o medsebojnem vplivu materialnih, družbenih in duhovnih dejavnikov na način življenja posameznikov ali skupine.

Kako torej proučevati način življenja? Kateremu od teh treh dejavnikov dati prednost? Vsa ta vprašanja so se zastavljala tudi meni, ko sem skušala odgovoriti na vprašanje, kakšen

je bil način življenja ljudi, zlasti žensk, katerim je bilo izdelovanje klekljanih čipk "poklic".

Kako je 12- in večurno vsakodnevno klekljanje vplivalo na način življenja njih samih in njihovih družin ter kakšno je bilo življenje s "priklekljanim denarjem" sem skušala ugotoviti na primeru načina življenja klekljarice Slavke Vehar iz Žirov.

Večini klekljaric in klekljarjev je danes izdelovanje klekljanih čipk zgolj izvenšolska dejavnost v času osnovne šole in postranski zaslužek po odhodu v pokoj. Takšne klekljarice, ki so se v preteklosti preživljale le s klekljanjem, so v današnjem času le še redke.

Toda že zelo kmalu bodo te žene dobile svoje "naslednice" v učenkah poklicne čipkarske šole, ki poteka v okviru Gimnazije Jurija Vege v Idriji. Le-te bodo po končanem šolanju dobile naziv "poklicne čipkarice". Kakšne so njihove možnosti, da s svojim klekljarskim znanjem in statusom preživijo sebe in svoje družine v prihodnje?

Klekljarstvo na Slovenskem nekoč in danes

Čipka – višek spretnosti, znanja in estetskega okusa, naj bi v Evropo iz Azije prinesli trgovci. Vsaka dežela, pokrajina, celo vas je v večstoletni zgodovini čipki vdahnila svojo podobo.

Začetki čipkarstva pri nas segajo v 16. stoletje. Čipke so izdelovali po gradovih in v samostanih, o čemer pričajo freske v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom (Marija s stolom) in v Crngrobu (slika sv. Nedelja).

O izdelovanju čipk na Kranjskem nas prvi obvešča Janez Vajkard Valvazor leta 1689 v svojem delu *Slava vojvodine Kranjske*, ko omenja, da "izdelujejo v Ljubljani tudi veliko vrst nizozemskih in beneških čipk; razpošiljajo jih v razne dežele, a raznašajo jih daleč naokoli posebni kramarji". Vendar se iz tega obdobja ni ohranila nobena čipka.

Najstarejši doslej znani pisni dokument o klekljanju je iz leta 1696 iz Idrije in pravi, da so podeželski kramarji prinašali v Idrijo živež in ga zamenjevali za čipke. Znanje klekljarstva naj bi v Idrijo prinesle žene rudarjev in uslužbencev iz čeških pokrajin. Vendar se v 17. in 18. stoletju ni klekljalo le v Idriji, temveč tudi v Trnovem, Krakovskem in v Radovljici, v tem času pa je že zamrlo v Kamniku z okolico in Ljubljani.

V 19. stoletju se je klekljanje razširilo na vso idrijsko okolico, Cerkljansko, območje Trnovskega gozda, del Primorske, Selško in Poljansko dolino.

Za strokovni razvoj je poskrbela Marija Terezija, ki je leta 1763 v Ljubljano poslala prvo učiteljico klekljanja, ki je v petih letih poučevala okoli 200 učenk. Prva klekljarska šola v Idriji je bila ustanovljena leta 1876, nato pa v letih 1884 v Soči, 1885 na Otlici, 1891 v Čepovanu, 1896 v Bovcu, 1900 v Cerknem in Horjulu, 1906 v Žireh, 1907 v Železnikih in 1909 na Trati in na Sovodnju.

Izdelovanje klekljanih čipk je torej našlo ugodna tla v neagrarnih krajih z delavstvom, kjer žene niso bile zaposlene, ter v agrarnih krajih in hribovitih področjih z dolgimi zimami.

Mimo šol in tečajev pa se je klekljarsko znanje pri nas prenašalo iz roda v rod. Poleg žena so klekljali tudi moški ter skoraj vsi otroci, deklice in dečki. Otroci so si prav s

klekljanjem zaslužili denar za obleko in obutev

Pomemben vpliv na razvoj klekljarstva je imela trgovina. Na začetku so čipke prodajale kar ženske same. Kasneje so se zbrale podjetnejše, ki so čipke v košarah na glavi nosile naprodaj v večja mesta. Iz krošnjarstva se je proti koncu 19. stoletja razvila tudi prva trgovina s čipkami. Prvo trgovino je v Idriji leta 1865 odprla Karolina Lapajne, ki je skupaj s svojim možem govala že od leta 1861.

Prve natančnejše podatke o dohodku v tej domači obrti imamo šele za 19. stoletje. Klekljarstvo je v 19. in deloma še v 20. stoletju prekašalo ostale domače obrti.

Vse do prve svetovne vojne, ko je Idrija na svetovnih razstavah na Dunaju (1872) in v Parizu (1873) dobila najvišje nagrade, se je klekljarstvo pri nas uspešno razvijalo. Po letu 1918 je Idrija s Primorsko pripadla Italiji, ostali klekljarski kraji pa so prišli pod novoustanovljeno državo Kraljevino SHS.

Ker je v novi državi prenehalo delovanje dunajskega Osrednjega zavoda za žensko domačo obrt, se je pokazala potreba po ustanovitvi novega zavoda. Leta 1919 je bil v Ljubljani ustanovljen Državni osrednji zavod za žensko domačo obrt po zaslugi ustanovitelja in prvega ravnatelja Ivana Vogelnika. Na svetovnih razstavah je zavod dosegel visoka odlikovanja in priznanja. S tiskanimi prospekti čipk in drugimi propagandnimi prizadevanji je zavod z ravnateljem Vogelnikom in kasneje z Božom Račičem širil sloves naših čipk po vsem svetu. Ker je zanimanje za žensko domačo obrt naraščalo, je zavod leta 1939 izdal katalog klekljanih čipk in organiziral številne tečaje, tudi klekljarske, do leta 1946, ko je prenehal s svojim delovanjem.

Po 2. svetovni vojni je bila Idrija s Primorsko priključena državi Jugoslaviji. Leta 1946 je vlada Ljudske republike Slovenije ustanovila Državni prodajni zavod za domačo in umetno obrt s sedežem v Ljubljani, ki se je kasneje preimenoval v Trgovsko podjetje za domačo in umetno obrt DOM in je na nek način nadaljevalo delo Državnega osrednjega zavoda za žensko domačo obrt.

Prav tako leta 1946 je bila v Idriji ustanovljena nabavno-prodajna zadruga, leta 1956 pa podjetje Čipka.

V 70. letih se je povpraševanje po klekljanih čipkah povečalo, primanjkovalo pa je dobrih klekljaric. Eden od pglavlnlnh razlogov je bil prav gotovo zaposlovanje žensk v industriji. V 80. in vse do začetka 90. let se je pri nas stagnacija klekljarstva nadaljevala. Z novimi političnimi in družbenimi razmerami se je povečalo tudi zanimanje za klekljarstvo in ročno klekljano čipko zlasti v smeri romantičnega iskanja naših korenin in avtohtonosti ter poustvarjanja dediščine.

Danes je klekljanje najbolj razširjena domača obrt na Slovenskem. Ocena števila aktivnih klekljaric se giblje od 2 – 4 tisoč, "pravih" klekljaric, ki obvladajo večino tehnik, pa je le še nekaj deset. Mogoče bo prav večje zanimanje za čipke pripomoglo k izboljšanju poznavanja tehnik, zlasti med mladimi. Veliko vlogo pri tem imajo klekljarske šole v Idriji, Žireh in Železnikih.

Tako kot včasih se tudi danes s klekljanjem ne da obogateti. Dnevni zaslužki klekljaric

se lahko določajo le relativno². Odvisni so od spretnosti klekljaric in podjetja, ki čipke odkupuje. Gibljejo se od nekaj sto do tisoč tolarjev.

“Preje”, ki je bila včasih pomemben družabni dogodek, danes ne poznamo več. Nadomestila so jih vsakotedenska srečanja klekljaric v turističnih društvih in društvih upokoencev, ki imajo tudi danes socializacijsko in družabno funkcijo.

Še vedno pa je zelo pomembno druženje mladih in starih. Babice z veliko mero potrpežljivosti bedijo nad svojimi vnukinjami in vnuki, tako kot so to počele že njihove babice. Tako se še vedno ohranja in razvija ljudsko znanje klekljanja, ki ima pri nas v zgodovinskem razvoju prav gotovo najpomembnejšo vlogo.

Oris kraja in klekljarstva na Žirovskem

Žirovska kotlina leži na začetku Poljanske doline ob stiku Alpskega in Dinarskega gorstva, na meji Notranjske, Primorske in Gorenjske. Z vseh strani je obdana s hribi (Žirovski vrh, Mrzli vrh, Goropeke, Žirk, ...). Po slemenu Žirka poteka razvodje med Črnim in Jadranskim morjem.

Na podnebje Žirov vplivajo precejšnja nadmorska višina (480 m), kotlasta pokrajina, nevelika oddaljenost od morja (slabih 50 km zračne razdalje od Tržaškega zaliva) in dejstvo, da v tej smeri ni visokih gora. Vendar ima Žirovska kotlina še celinsko srednjeevropsko podnebje. Zemlja je plitva, peščena, v glavnem jo sestavljajo skrilavci in ne preveč rodovitna zemlja.

Obstajata dve domnevi o izvoru imena Žiri. Prva pravi, da naj bi ime nastalo iz plodu bukve, žira³, druga pa trdi, da ime izvira iz besede močvirje. Iz te besede naj bi se s časoma izbrusilo ime čvirje, kasneje žirje in končno Žiri⁴.

V času Rimljanov je po Poljanski dolini peljala “Rimska cesta” proti Ogleju. Tudi čez Notranjsko je bila speljana cesta. Ti dve cesti sta bili preko Žirov povezani med seboj. V času preseljevanja narodov so se tu naselili Slovani.

Leta 973 je nemški cesar Oton II. podaril Freisinškemu škofu Abrahamu poleg Loke in Selške doline tudi del Poljanske doline. V zadnjem desetletju 13. in v prvih letih 14. stoletja se je začelo močno kolonizacijsko gibanje. Upravno je bilo celotno žirovsko območje organizirano v posebno žirovsko župo.

Do novega kolonizacijskega razmaha je prišlo šele čez dobrih 200 let in je deloma v povezavi z razvojem fužinarstva, ki se je v 16. stoletju pojavljalo na najrazličnejših mestih loškega gospodstva.

Po težavah s fužinarstvom sledi proti sredini 16. stoletja novo kolonizacijsko gibanje oz. t. i. rovtarska kolonizacija, ki se močno loči od prve sistematično izpeljane poselitve. Medtem ko gre pri prvi za izrazito gruntarski živelj, naletimo pri drugi na kmetske posestne enote najrazličnejšega obsega. Žiri omenja tudi Janez Vajkard Valvazor: “Župnija Žiri (po kranjsko “U Žerih”) pripada gospodstvu Škofja Loka in jo zato prezentira brižinski škof sam. Imena farne in podružničnih cerkva, kakor tudi župnikovoga, mi ni uspelo izvedeti⁵”.

Žiri so v preteklosti zamenjale več upravnih enot. V avstrijskih časih so gravitirale k Idriji in Logatcu, po 1. svetovni vojni so imele samostojno občino, nedaleč pa je potekala meja med Italijo in Kraljevino SHS. V občino Logatec so se Žiri vključile leta 1961. Naravni dejavniki so kraj bolj povezovali s škofjeloškim ozemljem in leta 1970 so se Žiri priključile občini Škofja Loka.

Danes so Žiri samostojna občina s približno 5.000 prebivalci in 20 zaselki (Selo, Dobračeva, Stara vas, Nova vas, Žiri, Goropeke, Brekovice itd.). V preteklosti se je večina prebivalcev ukvarjala s kmetijstvom, čevljarstvom in klekljarstvom, danes pa je 70 % zaposlenih v sekundarnem sektorju (Alpina, Etiketa, Kladivar, Poliks), 25 % v terciarnem in kvartarnem in le 4 % ljudi se ukvarja s kmetijstvom.

Po doslej znanih podatkih so začetki klekljarstva na Žirovskem v 50. letih 19. stoletja, po ustnih virih med leti 1847 in 1868. Že leta 1889 pa je bilo dokaj razširjeno, ker bi drugače nadučitelj Leopold Božič ne zapisal, da se *“razen s kmetovanjem ljudstvo peča z rokodelstvom in ženske naredo veliko čipk”*. Vzroki za dokaj pozen začetek klekljarstva v primerjavi z Idrijo so verjetno v tem, da so bile žene iz Žirov in okoliških hribov zaposlene s kmetovanjem, ali pa je šele takrat klekljarstvo postalo zanimivo kot vir zaslužka. Nenezadnje so bile ovira tudi slabe poti in hribovitost tega območja.

Klekljarice so čipke v začetku prodajale s krošnjarjenjem, leta 1896 pa je domačin Anton Primožič odprl prvo trgovino, ki je v naslednjih desetletjih postala ena vodilnih pri nas in je s svojim delovanjem po pričevanju pisnih zgodovinskih virov v veliki meri pripomogla k razvoju in promociji našega klekljarstva doma in v tujini.

Medtem ko so se prve žirovske klekljarice učile te veščine v Idriji, so bili konec 19. stoletja že organizirani krajši tečaji. Leta 1906 je bila ustanovljena klekljarska šola; prva in dolga leta edina učiteljica je bila Leopoldina Peljhan, v tem času ena strokovno najbolj podkovanih učiteljic pri nas. Z ustanovitvijo šole ter organiziranim odkupom je število klekljaric v začetku tega stoletja naraslo na 2.000.

Med prvo svetovno vojno je na Žirovskem v klekljarstvu nastal zastoj, toda takoj po letu 1918 se je število klekljaric spet zelo povečalo. V času med obema vojnoma in tudi v času 2. svetovne vojne se je ta domača obrt nemoteno razvijala in poleg čevljarstva nudila glavni zaslužek mnogim tukajšnjim družinam.

Po osvoboditvi leta 1945 je Kmetijska zadruga Žiri ustanovila klekljarski odsek in leta 1952 organizirala čipkarski festival z razstavo in tekmovanjem med čipkarskimi zadrugami. Udeležilo se ga je nad 4.600 klekljaric iz Žirov, Sovodnja, Trebije, Gorenje vasi, Poljan, Idrije in Železnikov.

V 60., 70. in 80. letih je tako kot tudi v drugih klekljarskih območjih tudi v Žireh in okolici opaziti upadanje števila klekljaric, zlasti zaradi zaposlovanja žensk v tovarnah. Velik pomen za ohranjanje znanja v teh za čipko neprijaznih časih je imela na Žirovskem klekljarska šola, ki je nemoteno delovala kot izvenšolska dejavnost od svoje ustanovitve.

Danes na Žirovskem spet vse več žensk v svojem prostem času rado sede za “punkl” in si priklekla dodaten vir dohodka.

Življenjepis Slavke Vehar

Slavka Vehar, rojena Kavčič, se je rodila 6. aprila 1920 na Ledinici pri Žireh, v hiši št. 9 (vulgo pri Žnidarju v Dovcah) očetu Tomažu in mami Rozaliji (vulgo Petelinovi iz Žirovskega vrha) kot tretji otrok. V družini je bilo pet hčera (Francka, Slavka, Ivanka, Malka, Marta) in trije sinovi (Franc, Tomaž, Zdravko), vendar sta Francka in Franc umrla že v otroštvu, tako da je bila Slavka najstarejši otrok.

V "daljno" šolo v Žiri je začela hoditi pri šestih letih in jo končala pri trinajstih. Po končani šoli je ostala doma in pomagala na kmetiji.

Leta 1941 se je poročila z Jakobom Veharjem, rojenim 25. junija 1908 v Brekovicah št. 2 (vulgo pr Debenc) in se preselila v Žiri. V naslednjih letih je rodila tri otroke: Jožeta (18. decembra 1942), Zdravka (15. maja 1944) in Tatjano (16. septembra 1945). Leta 1953 se je družina preselila v lastno hišo v Starih Žireh. Leta 1972 je mož Jakob umrl.

Danes Slavka živi skupaj s hčerjo Tatjano, zetom Milanom, vnukinjo Polono in pravnukinjo Tejo v skupnem gospodinjstvu.

Otroštvo in mladost

Slavka je svoje otroštvo in mladost skupaj z očetom in mamo ter tremi sestrami in dvema bratoma preživela na 4 hektare in 30 arov veliki kmetiji (22 arov gozda) na Ledinici.

Družina Kavčič okoli leta 1938

Dejstvo, da je bila družina številna, Slavka pa najstarejši otrok, je zelo vplivalo na njeno življenje. Že od zgodnjega otroštva je morala pomagati pri delu na kmetiji, pri skrbi za brate in sestre in tudi pri služenju dodatnega dohodka, ki ga je v teh krajih v večini primerov nudilo izdelovanje klekljanih čipk.

Družina je morala skrbeti tudi za preužitkarja, očetovega očeta, ki se je ponovno poročil in odselil, imel pa je "zgovorjeno" po Slavkinih besedah za tiste čase veliko količino pridelka (letno 420 kg krompirja, 5 kg svinjine, 5 kg slanine, 3 kg masla, vsako peto mero sadja in 10 din mesečno). Slavko je naučil klekljati oče Tomaž pri štirih letih. Danes s kančkom grenkobe pravi, da se takrat otroci niso znali niti igrati. Igrač in igre v današnjem pomenu niso poznali. *"Atroc smo bl sami, ne tak kat zdej, ka je treba gledat kod sa. Nisma mel igrač, prekucval sma se pa bl usrani."*

Tudi njena vzgoja je potekala ob "poustru". Ob njem je oče Tomaž naučil računati tudi vse otroke. Pravzaprav je veliko več časa preživela z očetom in sestrami ter bratoma kot z mamo. Mama je namreč vseskozi morala skrbeti za družino, gospodinjstvo in kmetijo. Oče in otroci pa so ves čas, zlasti pozimi, ko niso delali na kmetiji, posvetili izdelavi klekljanih čipk.

Poleti je bila družina zaradi kmečkega dela malo skupaj. Oče je lovil "žernado" (dodaten zaslužek), hodil v "gmajno" sekati les in pripravljati drva, otroci in mama pa so skrbeli za kmetijo.

Klekljali so, ko je deževalo ali ko ni bilo denarja. *"Ni bl neč dopusta, vs cejt so bl pouštri naštiman."* Pleli so šele takrat, ko so izpolnili naročilo, saj so se roke pri pletju "farderbale". Očetova sestra jim je večkrat na ta račun dejala: *"Se mi čudn zdi, de ste u bajt, krampir pa pleunat."*

Slavka je veliko rajši klekljala, kot pa delala na kmetiji. Zlasti ni marala pleti *"strnišnga karejna"*. Vendar je morala znati opraviti vsa dela.

Ko je oče videl, *"de vas cejt teži u poustr"*, ji je naredil majhno blazino in *"jerbas iz poukilske škatle cekurja"*, kleklje pa je imela kar *"ta velike"*. *"Sej niso misl, de jih mor met atrak pasebej."* Najprej se je naučila izdelave *"žurja"* (ažurja), ki ga je delala zelo dolgo. Šele potem je smela klekljati zahtevnejše vzorce: rogljičke, kriščeveke, gobice, pogačke itd. metrskih in zaključenih oblik. Mama ji je ob kopici dela večkrat rekla: *"Boš pa ti naprej nardila"*, in tako je ona nadaljevala z izdelavo čipke.

Slavka ni nikoli hodila v klekljarsko šolo. Novih tehnik in elementov jo je naučil oče kar sproti. Oče, ki je bil zelo strog in so se ga otroci bali, je budno pazil, da so hčere in sinovi ves čas pridno in kar se da hitro klekljali. Zato verjetno tudi ni bilo v navadi krajšanje časa s petjem, šalami in pregovori. Klekljali so čisto tiho, *"že pr kazouc se je slišal, de kleklamo"*, in vsak se je trudil, da je naredili čim več. Občasno se je družini pridružila še družina očetove sestre, drugače pa se otroci niso družili in *"niso smel križm"*. Teta ni pustila, da bi se otroci družili, niti če so morali narediti domačo nalogo. Večkrat je rekla: *"Atroke ima tist, ka jih more"*.

Zgodaj se je naučila izdelave ribice, kar danes velja za enega težjih elementov in služi za delitev klekljaric na boljše in slabše. Vse vzorce je rada klekljala, še posebej cvetke, ki so jih po njenih besedah izdelovali že pred letom 1930 in so bile *"zlo v čislih"*.

Pri klekljanju je bila v navadi delitev dela, oče in včasih mama sta naredila zahtevnejše dele in elemente, npr. *"tla pri plesalki"*, otroci pa so naredili enostavnejše. Pogosto so izdelovali tudi figure (čipke z motivi rastlin, živali, ljudi in mitoloških likov), npr. plesalke, angele, srne, pri katerih so morali klekljati z zelo velikim številom parov klekljev in so jih znali narediti le redki ter najrazličnejše oblike čipk v tehniki širokega risa, ki jih Slavka imenuje po obliki *"krog, talerji, romi, trikotniki"*. Sicer pa so imena za čipke določali trgovci.

Sukanec začipke je družina morala kupovati sama *"pr Dekl"*, kjer je bilo več izbire, *"pr Lustik"* ali *"pr Cenet, kodr je biu debelejš, pa se ga je več ponucal"*. *"Papirce"*, vzorce, so

dobili pri trgovcih s čipkami, kamor so čipke kasneje prodali.

Čipke so se veliko lažje prodajale poleti, po besedah informatorke zato, ker jih je bilo takrat manj, saj kmečke družine niso imele časa za klekljanje. V tistem času so jih prodajali trgovcem Dragotinu Lapajnetu, Cenetu Mlakarju, Štefanu Šorliju in mamini sestrični Ivanki Mravljje. Le-ti jih niso plačali takoj, temveč šele čez nekaj mesecev največkrat šele, ko so jih prodali. Cena čipk v tem času ni bila odvisna od kvalitete izdelave.

Ko je družina dobila *"prklekklan dnar, ga otroc nismo vidl."* Starša sta z njim plačala davek in zavarovalnino, kupila obutev in metrsko blago, ter druge potreščine. Blago so potem nesli k *"mojškr"*, da jim je naredila obleko; iz *"cvirncajha"* so bile hlače in krila, iz *"kontenine"* predpasniki, *"firtahi"*. Večkrat so *"pr Lustik"* kupili *"skazasto"*, cenejše blago. Obleko iz boljšega blaga so najprej dve leti nosili le ob nedeljah in praznikih, potem nekaj let vsak dan, še kasneje le za doma *"Na konc nisi vedu iz kašnga blaga je bla."* Otroci so obleko nosili eden za drugim. Starejši so tako dobili novo, mlajši pa le staro. Slavka je dobila prvi *"kostim"* pri 17 letih.

Doma so pridelali vso hrano, le moko, saharin in sladkor so kupovali. Hrana je bila tako kot v večini družin na Žirovskem v tistem času enolična. Za zajtrk so bili največkrat krompirjevi žganci z ocvirki, kislo mleko, *"kafe"* (bela kava), sirotka, čaj, za kosilo *"zele, fžu, repa, koruzn žganci"* ter za večerjo krompir v oblicah, kislo mleko in *"turšna župa"*.

Od šestega do trinajstega leta je Slavka vsak drugi dan hodila v šolo. Med tednom je vstajala ob 6.45 in po eni uri hoda, ob 8.00, bila v šoli. Večkrat je bila pot še daljša, saj so bile za območje Žirov v preteklosti značilne poplave, tako da so morali otroci v šolo po cesti preko Sela. V šolo je zelo rada hodila. *"Se mi je zdel, de se mi ni treba neč učit."* Večinoma je bila v šoli do 12., 13. ure, v dne, ko je imela ročna dela, pa do 14. ure. Ko je prišla domov, jo je čakalo kosilo, *"tist, kar so pustl od južne"*.

Poleti je morala takoj po kosilu pomagati pri delu na kmetiji, pozimi pa je lahko najprej naredila domačo nalogo. Družina je med tednom klekljala do 22.30, ob sobotah pa do 21.30, saj so morali otroci zjutraj še preden sta se starša vrnila od *"prve maše, zakurt in pomoust žvina"*. *"Ka bi zdey mogl tuk delat, na vem, kak bi."* Ostale dneve, ko ni bilo treba v šolo, je pomagala pri delu na kmetiji in pri skrbi za mlajše brate in sestre ter seveda klekljala.

Edini dan, ko družina ni klekljala, je bila nedelja. Starša sta odšla k maši že zjutraj, otroci pa kasneje, ob 10. uri. Kosilo je bilo ob nedeljah boljše. *"Mesna župa, govej mesu, krampir pa salata."* Zimske popoldneve so preživeli različno. Oče je popravljaj vzorce (povečal ali pomanjšal je del vzorca in ga prilagodil povpraševanju), mama je vezla, otroci pa so pozimi šli h *"križeun pot"* in vezli. Poleti so tudi ob nedeljah morali opravljati poljska dela, tako da večkrat niso obiskovali krščanskega verouka. Klekljali prav tako niso ob cerkvenih zapovedanih praznikih. Takrat so prali perilo, šivali in šli k maši v druge cerkve: na veliki šmaren v Smrečje, na mali šmaren k Svetim trem kraljem itd.

Tudi njena mladost po končani šoli je potekala med kmečkimi deli in *"pouštrom"*. Prostega časa, druženja z vrstniki ni bilo. Edina zabava so bili *"bali"*, *"preje"*. Slavka je nekaj zim preživela pri babici in teti v Žirovskem Vrhu. Takrat so se sosedge zbirali po hišah, ki

so bile lahko tudi zelo oddaljene, pri klekljanju, toda po besedah informatorke ji hoja ni bila težka. Večer se je začel s klekljanjem, ko pa so prišli "pobje", so hitro potegnili harmoniko in zaplesali. *"U usak hiš so mel harmoniko in skar usak je znau mal potegnt. Kruh in šnopc sta bla za lačne in žejne."* Taki bali so trajali do 2. ure zjutraj. *"Sam punkle sma seboj nasil, naredl pa neč."*

Vzorci čipk so bili isti kot v času njenega otroštva. Dnevni zaslužki so bili različni in Slavka se jih ne spomni prav dobro. Najboljše cene so imele "cvetke", ker jih je znal le malokdo, in figure. Dnevno je z izdelavo cvetk zaslužila 8 – 10 din. *"Kranclovke za u pouštr so ble po 6 din, gobove, k so ble najbolj goste in je šlo največ cvirna, pa 12 din."* Za lažjo primerjavo – cena 1 kg črnega kruha je bila 2,5 din. Denarja od prodaje čipk Slavka ni smela obdržati, razen če ni očeta *"okol prnesla in ni vedu, kolk je nakleklala"*. Pred drugo svetovno vojno je na ta način čez zimo zaslužila okoli 600 din, za boljše gojzarje pa je odštela 160 din. Še danes se spominja očetove jeze.

Poroka in skrb za družino

Slavka je spoznala svojega kasnejšega moža Jakoba poleti 1940 v gostilni "Pr Bahač", kjer naj bi se naučila kuhati, opravljati pa je morala vsa dela. Jakob je kot čevljar šival v sosednji hiši (danes je v teh prostorih trgovina Alpina) in je hodil v gostilno na kosilo. Po besedah informatorke je bilo dolgo časa to le znanstvo, šele potem je "začel hodt". Slavka je takrat načrtovala, da bo šla v Nemčijo, toda na mamino prigovarjanje *"ker vzem ga, boš vidla, de se boš lep mela z nim"* je ostala doma in se 22. decembra 1941 z njim poročila ter preselila v Žiri.

Slavka in Jakob na poročni dan

Družina je najprej stanovala pri Katerniku, nato pri Vrabcu, med leti 1947–53 v Stari šoli⁶, leta 1953 pa so se preselili v lastno hišo Žiri št. 11, danes Sejmiška 10. Hiša stoji na zemljišču, ki je bilo nekoč vaško zemljišče, namenjeno sejmom, danes pa je last občine in sta ga zakonca dobila v najem za dobo 99. let.

Slavka je s sabo v bali prinesla 10 m³ lesa za deske, kravo, posteljo, omaro, kredenco, mizo, štiri stole in 500 mark ter tudi 7 parov klekeljnov in "punkl". Kasneje, ko oče ni mogel več klekljati, je dobila tudi njegov klekljarski pribor. "Glavčne bucke" je kupila v trgovini "Pr Dekl", kakovostnejše rumene, ki niso počrnele "Pr Bizjak", košaro pa ji je naredil France Gregorač (vulgo Bendetov). Ker so se kvačke v trgovini zaradi velikega povpraševanja v tistem času težko dobile, jih ji je naredil bratranec Filip. "Pouštrčk", blazino za bučike, je naredila sama, tako da je dva koščka blaga sešila skupaj in jih napolnila z

žaganjem. Kasneje je tudi sama izdelovala "pouštre". Kos trpežnega blaga je zašila v podolgovato ovalno obliko, ga napolnila z žaganjem ter na koncu vanj zabila še "robot kou".

Mož Jakob se je pri Kajetanu izučil za čevljarja in bil pri vseh mojstrih cenjen kot dober delavec. Najprej je čevljaril "Pr Zajc", kasneje v čevljarški zadrugi, iz katere se je leta 1947 razvila tovarna Alpina. Slavka je ostala doma ter skrbela za družino in s klekljanjem služila denar.

Začas med drugo svetovno vojno je bil značilen strah, drugače pa sami boji niso tako vplivali na življenje družine. Bili so bolj doma in niso vedeli, kaj se dogaja, le včasih se je kdo oglasil z novicami. Očitno so bile za obe vojskujoči se strani zanimive klekljane čipke, saj se Slavka spomni, da so tako *"partizani kot beli večkrat pobral špice, tud če so ble na punklu"*.

Med vojno je primanjkovalo lanenega sukanca, zato so uporabljali sukance najrazličnejših kvalitiet in barv. Še vedno so bile zelo priljubljene cvetke. Med vojno je za trgovca Antona Primožiča izdelovala cvetkove prte velikosti 50–150 cm. V tem času je klekljala še za Ivanko Poljanšek in Ivanko Primožič.

Hišo je družina začela zidati leta 1946. Kar največ materiala so skušali dobiti brezplačno ali čim ceneje; v potoku Osojnica so nabirali kamenje, sami kopali pesek za malto, v gozdu so kupili smreke, ki sta jih z možem sama požagala ter pripeljala. Le včasih sta najela zidarje,

večino dela sta opravila sama ob sobotah in nedeljah. *"Jakob je zidau, jest sn pa cerahala in mauto nosila. Pa tuk je bl treba mislt, kam boš dnar dal, de bo še za bajto ostal. Hadu se je bl obut pa oblečt. Danes pravi," de bajta ni vredna tuk, kat se je matrala"*.

Skoraj ves denar, ki sta ga z možem zaslužila, sta namenila za gradnjo hiše, zelo malo denarja je smela porabiti za blago, iz katerega je naredila otroške obleke. Vsak otrok je imel le tri obleke,

Družina Vebar ob prvem obhajilu sinov leta 1951

nosili so staro obleko in čevlje. Bone, ki jih je dobila za otroke, je pri trgovcu Bizjaku zamenjala za žeblje, steklo in drugi gradbeni material. Hišo so gradili postopoma, najprej pritličje, šele ko so se vanj vselili, pa so dogradili prvo in drugo nadstropje.

Po njenih besedah je bil čas, ko je morala skrbeti za tri majhne otroke in sta z možem zidala hišo, najtežji. Vstajala je skupaj z možem okrog 4.30 in ko je mož odšel na delo, je klekljala, dokler niso otroci med 7. in 8. uro vstali. Ko jih je nahranila in oblekla, je spet

sedla za "punkl". Vmes je postorila še razna gospodinjska dela, oprala perilo, zašila in sešila obleko in skuhala kosilo, ki je bilo med 12. in 13. uro, ko se jim je pridružil tudi mož. "Za južno je bl tistu, kar je bl. Največkrat je biu zele, fžu, karuzn žganci pa ješprejn." Tudi celo popoldne je klekljala in vmes pazila na otroke. Zvečer, ko se je mož vrnil, je pripravila večerjo, za katero je bil največkrat kuhan krompir in kislo mleko. Klekljalo se je tudi vse večere do 23. ure, včasih ob večjih naročilih pa tudi do 2. ure zjutraj.

Skoraj ves denar, ki ga je Slavka priklekljala, je morala izročiti možu. Sama ni imela denarja, niti zase niti za otroke. Jakob ji ga je dal le za hrano ter ob redkih priložnostih za nakup blaga oz. obleke ob svečanostih. "Še najlaži sn ga akul pmesla, ko sn za b Primožič delala, ka mož ni vedu za vse špice, ka sn jih nardila in sn dnar kuj dobila."

V tem času je največ delala za Primožiča, ker ji je poleg vzorcev dal tudi sukanec in ji ga ni bilo treba kupovati. V njegovi trgovini je z denarjem kupila blago in obleko za otroke.

Ko je imel Jakob čas, se ji je pri klekljanju pridružil. Zelo lepo je klekljal ribice in največkrat jih je naredil prav on. Mož se ni branil gospodinjskih opravil in ji je rad pomagal, le posode ni hotel pomivati. V času, ko ni bil v službi (zlasti, ko je delal v tovarni Alpina od 6. do 14. ure), je pomagal znancem pri košnji, pripravi drv in butaric, takoj po vojni pa je delal "udarniške".

Slavki je bilo klekljanje prvo in najnujnejše delo, vse drugo se je temu prilagajalo. Družina je imela v najemu tudi njivo, ki jo je bilo treba "odslužiti", in redili so prašiča. Slavka danes o tem pravi: "Sam delat si mogu na niu, obleko si strgal, od tega pa nisi neč jemu".

Po njenih besedah so bili njeni otroci bolj samostojni in bolj prepuščani sami sebi, kot danes pravnujinja Teja. Veliko časa so preživel ob igri s "kolučki", ki jih jim je prinesel oče. Na tla v kuhinji jim je položila odejo, na kateri so se igrali, ona pa jih je ob klekljanju pazila. Prilagajala se jim je po najboljših močeh; poleti na primer, ko so se radi igrali zunaj, je tudi ona klekljala na prostem. Včasih je popoldne z otroki odšla "v Dolce pomagat na nivo".

Vse čipke, ki jih je Slavka takrat naklekljala, je prodala. Čipk v tistem času klekljarice niso uporabljale same. Klekljale so jih izključno za prodajo in s tem za izboljšanje ekonomskega položaja svojih družin.

Po vojni so stari trgovci predvsem zaradi nacionalizacij prenehali odkupovati čipke. Še

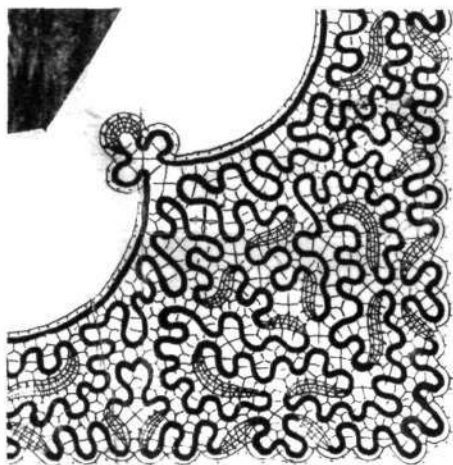

Vzorec v tehniki "idrijskega risa" podjetja Čipka

nekaj let po vojni je Slavka izdelovala vzorce s tehniko širokega risa (srčkovke, gobce, kranclovke, pogačke) za novoustanovljeni podjetji DOM iz Ljubljane in Čipka iz Idrije, cvetke pa so bile tedaj že predrage. Nato je zlasti pod vplivom podjetja Čipka in italijanskega trga začel prevladovati t. i. "idrijski ris", ki se je izdeloval kar nekaj naslednjih desetletij zlasti zato, ker so bile te čipke cenejše od tistih z zahtevnejšimi tehnikami. Tega risa, ki ga je Slavka imenovala kar "kurja čreva", ni delala preveč rada. V 60. letih je za približno 10 ur klekljanja zaslužila 2,5 din, cen kruha ali drugih stvari pa se za ta čas ne spominja.

Edini dan, ko Slavka ni klekljala, je bila nedelja, ko je po maši z možem delala pri hiši, kasneje pa skupaj z njim in otroki odšla v hosto pripravljat drva in butarice. Mož je imel navado, da so morali vse nedelje delati, čeprav to njej ni bilo všeč. Večkrat mu je rekla: *"Ti je sam navada; kak pa uni ževejo, ka na delajo ob nedelah. Ti je sam navada, de misleš, de moreš skoz delat."* Le ob zapovedanih praznikih in redkih nedeljah je družina odšla na sprehod na bližnje hribe.

Za zabavo in počitek se je našel čas in denar le redko. Za pusta sta z možem Jakobom vsako leto odšla v gostilno h Katerniku. Slavka je bila dvakrat tudi na Brezjah, dvakrat na izletu sindikata Alpine in enkrat na morju v Umagu. *"Se se kar odvadiš, de kam greš, sam zapraviš, pa še vožna z avtobusom mi na paše."*

Vzorec, ki ga je Slavka izdelovala za Franca Svetličiča

Slavka je naučila klekljati tudi svoje otroke, hčer Tatjano že pred vstopom v šolo, obiskovala pa je tudi eno leto klekljarsko šolo. *"Zmeraj sta bla dva pouštra naštimana, pal pa, ker je utegnu."* Tatjana in Jože sta zelo rada klekljala, Zdravko pa je rajši postoril kaj drugega – prinesel drva, šel v trgovino itd. Njeni otroci so po njenih besedah že imeli prosti čas in so tudi kaj zaslužili, če so pomagali pri klekljanju. Na vprašanje, kako so otroci sprejemali njeno vsakdanje klekljanje, je odgovorila: *"Ja skoz so govorl, zakej pa mi na gremo nikamor, sam delat mormo."*

Oba sinova sta se po končani osnovni šoli izučila za čevljarja in si ustvarila svoji družini. Hči Tatjana je ostala doma in se pri 14 letih zaposlila v oddelku tovarne Kroj v Žireh. Skupaj z mamo sta v prostem času klekljali. Neredko, ko se je mudilo, tudi cele noči. *"če nis do cajta naredu, si drugič slab dobu."*

Slavka v 70. in 80. letih ni bila zadovoljna s poslovanjem podjetij DOM in Čipka. Zlasti jo je motil njihov odnos do klekljaric. Sestanki klekljaric Čipke so bili po besedah informatorke namenjeni predvsem graji in obljubljanju dobička. *"Sestank je biu zatu, de so nam povedal, de premal pa grd delama, pa prevč cvirna ponucama."*

V naslednjih letih je Slavka veliko raje klekljala za Franca Svetličiča (vulgo Tušarjevga) iz Javorjevega dola, ki je plačeval bolje, imel boljši italijanski sukanec in je čipke "na črno" prodajal v Gorico.

Danes

Slavka je na vprašanje, zakaj danes pri svojih letih še vedno kleklja, odgovorila: *"Nekaj morš delat. Ja a bom sam dremala?"* Njena eksistenca danes ni več odvisna od klekljanja. Od leta 1972 prejema moževo pokojnino, s katero mora biti po lastnih besedah zadovoljna. Večkrat pove, da je bilo včasih zelo težko klekljati, zdaj "pa se spočije, ko se za klekle prime".

Danes so čipke po njenih besedah veliko bolje plačane, čeprav ljudje še vedno ne znajo ceniti ročnih del. Denar klekljarica dobi takoj in nanj ni treba čakati. *"Če bi bl tku kot učas, ne bi več kleklela."*

Njen dan se začne zjutraj okrog 7. ure, ko si ne glede na vreme obuje škornje in se sprehodi okoli vrta. Potem pripravi "fruštk" za pravnu kinjo Tejo, hčer Tatjano in zase. V veliko veselje ji je prebiranje časopisov Slovenec, Nedeljski dnevnik, Dolenjski list in Gorenjski glas. *"Če bi tela vse prebrat, ne bi neč kleklela."*

Dopoldne Slavka pomaga hčeri Tatjani pri gospodinjskih opravilih, pri kuhanju kosila, pri delu na vrtu, včasih pazi pravnu kinjo Tejo in približno dve uri kleklja v kuhinji. Čas si krajša s poslušanjem radia. Po kosilu začne s klekljanjem okoli 15. ure v dnevni sobi, katere stene krasijo njeni izdelki (divji petelin, križ, kokošja družina). S premori ga konča okoli 22. ure, ko se odpravi k počitku. Zelo rada gleda razne nanizanke in nadaljevanke. Skupaj s člani družine redno gleda TV Dnevnik in po njem "fiksa". Dnevno nakleklja toliko, *"kokr se zavzame"*, vendar na količino vpliva tudi vreme. Če je lepo in sončno, lahko naredi veliko več.

Še vedno ob nedeljah in zapovedanih cerkvenih praznikih ne kleklja. Ob nedeljah gre dopoldne k maši, ko pa se vrne, posluša radio, kuha, bere in lika. Popoldne rada gleda TV program. Še do pred kratkim je rada tudi "štrikala".

Na izlete od avgusta leta 1990, ko je oslepela na eno oko, ne hodi, ker po lastnih besedah ni za dolga pota, ker težko hodi in noče, da bi imeli drugi z njo "sitnosti".

Napenjanje "papirca na punkl"

Čipke, ki jih nakleklja, podari sorodnikom, prijateljem in znancem ali pa jih odkupijo podjetja, ki ji tudi priskrbijo vzorce in sukanec. Današnji vzorci se vračajo k nekdanjim. Spet je poudarek na cvetkah in vzorcih iz širokega risa, skratka po nekaj desetletjih premora, ko se je v večini izdeloval t. i. "idrijski ris", je spet naraslo povpraševanje po zahtevnejših tehnikah in elementih.

Mesečno s prodajo čipk zasluži okoli 10.000 SIT. S ponosom pove, da "če bi sešela dolar vseh špic za šenk, bi mela za fin avto" in pribije, da bo sedaj klekljala samo za prodajo. "Kar sami ne j služjo, se majo vsi službe."

Zaključek

V današnjem času je odnos večine ljudi do naše ročno klekljane čipke in načina življenja klekljaric še vedno izrazito romantičen. Toda življenjska zgodba klekljarice Slavke, ki ji je klekljanje resnično pomenilo svojstven način življenja, nam prikazuje drugačno podobo te obrti.

Klekljana čipka je Slavki in verjetno tudi drugim klekljaricam vseskozi pomenilo predvsem ekonomsko kategorijo, čeprav je v zadnjih letih opazna tudi izdelava čipk za domačo uporabo (kot okras stanovanj in tekstilij) in ne več izključno za prodajo.

Pa vendar se Slavka od večine današnjih klekljaric loči prav zato, ker je čipko vzljubila in jo vsa ta leta izdelovala z veliko mero ljubezni. Ta ljubezen se zrcali v njenih izdelkih.

Na koncu naj odgovorim še na vprašanje, kakšne so možnosti bodočih "poklicnih čipkaric", da preživijo sebe in svoje družine. Pri nas in v današnjem času, ko je ročno klekljana čipka v večini primerov zgolj premalo cenjeno tržno blago, in ko ni rešeno niti pravno vprašanje avtorstva, kaj šele status ljudi, ki jo izdelujejo, bo njihov način življenja z znanjem, ki si ga bodo pridobile v času triletnega šolanja, zelo težek.

Boljši časi se jim obetajo šele, ko bomo našo ročno klekljano čipko znali in zmogli razumeti kot umetniško stvaritev, ki bo njenemu avtorju omogočila boljše življenje, kot je bilo življenje klekljarice Slavke.

Viri

Blaznik Pavle, Življenje na Žirovskem ozemlju v preteklih stoletjih, 30 let tovarne obutve Žiri, Žiri 1977

Čeplak Franc, Žiri in Žirovci, 10 let Etikete Žiri, Žiri 1970

Kremenšek Slavko, Etnološki razgledi in dileme 2 in 3, Univerza v Ljubljani, FF 1990

Makarovič Marija, Klekljane čipke – vodnik po razstavi, Etnografski muzej, Ljubljana 1970

Planina France, Geografska podoba Žirov, 30 let tovarne obutve Alpina Žiri, Žiri 1977

Primožič Tadeja, Klekljana čipka v letih 1993 in 1994, Seminarška naloga, FF – Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo 1994

Račič Božo, Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na loško območje, Loški razgledi 15, MD Škofja Loka 1968

Stanonik Marija, Čipkarstvo v Žirovski kotlini, Loški razgledi 17, MD, Škofja Loka 1970

Valvazor Janez Vajkard, Slava vojvodine Kranjske, MK, Ljubljana 1984

Žiri in Žirovci v slovenski literaturi – Antologija, *Žirovski občasnik* 11 – 12, zbrala in uredila Stanonik Marija, Žiri 1987

Opombe

- ¹ Janez Vajkard Valvazor, *Slava vojvodine Kranjske*, MK, Ljubljana 1984
- ² Klekljajo tudi moški, toda ker so ženske v večini, uporabljam žensko obliko samostalnika
- ³ V preteklosti naj bi bila okolica Žirov poraščena s prostranimi bukovimi gozdovi
- ⁴ V daljni preteklosti naj bi bila Žirovska kotlina jezero
- ⁵ Citirano iz Žiri in Žirovci v slovenski literaturi – Antologija, *Žirovski občasnik* št. 11 – 12, Žiri 1987
- ⁶ Stavba je nekdanja pristava Freisinških škofov, danes je v njej čevljarska, klekljarska, slikarska in zbirka NOB Muzejskega društva Žiri

ZUSAMENFASSUNG

Klöpfelei als Lebensweise von Slavka Vehar

Im Beitrag versucht die Autorin, das Leben von "Berufsklöpplerinnen" in der Vergangenheit darzustellen. Wie die zwölf- und mehrstündige alltägliche Klöppelarbeit die Lebensweise von Klöpplerinnen und ihren Familien beeinflusst hat, zeigt sie am Beispiel der Klöpplerin Slavka Vehar, geb. Kavčič, in ihren verschiedenen Lebensabschnitten.

Der vierjährigen Slavka hat die Klöpfelei ihr Vater beigebracht. Ihre Kindheit und Jugend hat sie auf dem Bauernhof in Ledinica bei Žiri verlebt. Die Familie war groß, darum mußte sie schon von Kindheit an bei der Arbeit auf dem Bauernhof helfen. Sie mußte sich auch um ihre Geschwister kümmern und beim Geldverdienen helfen, was in dieser Gegend meistens Klöppelarbeit war. Sie hat weder Kinderspiele noch Spielzeuge gekannt. Auch ihre Jugend ist zwischen den Bauernarbeiten und der Klöpfelei verlaufen.

Nach der Heirat mit dem Schuster Jakob Vehar im Jahr 1941 ist Slavka nach Žiri umgezogen. Neben der Sorge um die Familie waren Klöppelspitzen ihre bedeutendste Verrichtung. Nicht selten haben sich ihr bei der Klöppelarbeit auch ihr Mann und alle drei Kinder, die Tochter und die beiden Söhne angeschlossen, denn sie hat ihnen schon sehr früh die Klöpfelei beigebracht.

Obwohl Slavka heute ökonomisch nicht mehr von der Spitzenanfertigung abhängig ist, setzt sie sich noch immer gern an den "pouštr".